

Edib Ahmed Yükneki'nin *Atebetü'l-hakâyyık* adlı eserinin konu başlıklarıyla âyet ve hadislerin Arapça, esas metnin ise Uygur harfleriyle yazıldığı nüshasından örnek sayfalar (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4012, s. 32-33, 82-83)

sin şekilde tesbit edilemeyen Yükneki kasabası olduğu belirtilmektedir. Yine aynı manzumede eserin "Kâşgarî til" ile yani Karahanlı Türkçesi'yle yazıldığı ifade edilmektedir.

Bütün bu bilgilere göre Edib Ahmed'in XII. yüzyılda yaşamış bir Türk edip ve âlimi olduğuna kesin gözyle bakılmaktadır. *Atebetü'l-hakâyyık*'ı yazmadan önce de "Edib" sıfatını taşıdığı anlaşılmakta, ancak başka herhangi bir eseri bilinmemektedir.

Güçlü bir şair olmayan Edib Ahmed'in eserini yazarken büyük ölçüde *Kutadgu Bilig*'in tesirinde kaldığı belli olmaktadır. İslâmî bilgileri öğretmek maksadıyla yazılmış mısralarında daha çok didaktik bir üslup hâkimdir. Ağzından ağıza yayılan şiirlerinde ise hikmetli ifadeler göze çarpar.

BİBLİYOGRAFYA :

Edib Ahmed Yükneki, *Atebetü'l-hakâyyık* (nşr. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul 1951; Ali Şir Nevâî, *Nesâyim*, s. 390-391; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (1926), İstanbul 1981, s. 173-178; a.mlf., "Hibetü'l-hakâyyık", *MTM*, V (1915), s. 369-380; Ahmet Bican Ercilasun, "Edib Ahmed Yükneki ve Atebetü'l-Hakâyyık", *Büyük Türk Klasikleri*, I, 158, 159; Necib Asım [Yazıksız], "Uygur Yazısı İle Hibetü'l-hakâyyık'ın Diğer Bir Nüshası", *TM*, I (1925), s. 227-233; Tuncer Gülensoy, "Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki", *TDEA*, II, 450; a.mlf., "Atebetü'l-hakâyyık", *DİA*, IV, 50-51; Günay Kut, "Ali Şir Nevâî", a.e., II, 451.

TUNCER GÜLENSOY

EDİB HARÂBİ

(1853-1916)

Son devir Bektaşî şairi.

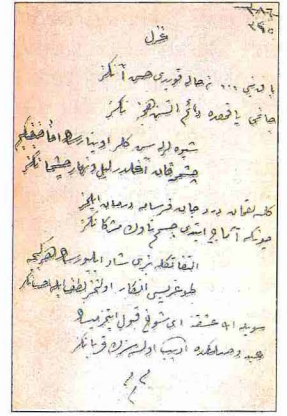
İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmed Edib'dir. Şiirlerinde bazan Harâbî, bazan Edib mahlasını kullanmıştır. Çanak-kale ve Preveze'de memurluk, Bahriye'de uzun yıllar gemi kâtipliği yaptı. On yedi yaşlarında Merdivenköy Şahkulu Dergâhı şeyhi Mehmed Ali Hilmi Dede Baba'ya mürid oldu. Ancak herhangi bir kimseden icâzetnâme almadan babalık yapmaya kalktığı için İstanbul Bektaşîleri arasında pek sevilmez, hatta Bektaşî tekkelerine kabul edilmezdi. Daha çok Bektaşî olmayan rindmeşrep kişilerle ve şairlerle düşüp kalkar, evinde âyinler düzenlediği söylenirdi. Hatta Rıza Tevfik bile başlangıçta ondan el almıştı. Edib Harâbî'nin, "Kâf u nûn hitâbî izhâr olmadan / Biz bu kâinatın ibtidâsıyız" matla'lı meşhur nefesi bütün Bektaşîler tarafından ezbere bilinir ve dergâhlarda okunurdu. Edib Harâbî velûd bir şairdir. Kendisini yakından tanıyanlar, zaman zaman irticâlen dahi kolaylıkla şiir söyleyebildiğini belirtirler.

Aruz ve hece vezinlerini son derece rahat kullanan Edib Harâbî'nin şiirleri devrinde büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle Bektaşî düşüncesini yansıttığı ve sade bir dille kaleme aldığı şiirlerinde hiciv unsuru ağır basmaktadır. Sadettin Nühret Ergun ondaki Melâmîlik etkisi üzerinde de durur.

Şiirlerinin bir kısmı *Saâdet* ve *Yeni Mecmua* gibi devrin gazete ve dergilerinde de yayımlanan Edib Harâbî, Nâmık Kemal'in bazı şiirlerini tahmis etmiş, ayrıca *Servet-i Fünûncular*'ı alaya alan bazı manzumeler de yazmıştır. Nefes, koşma, kalenderî, mersiye ve gazellerle bazı önemli olaylara düşürdüğü tarihlerden oluşan oldukça hacimli divanının kendi el yazısı ile olan nüshası Süleyma-

Edib Harâbî

Edib Harâbî'nin müellif hattı divanından bir sayfa (Süleymaniye Ktp., İhsan Mahvi Balkır, nr. 98, s. 225)

niye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (İhsan Mahvi Balkır, nr. 98). Divanın iki defterden ibaret diğer bir nüshası ise İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndadır (K. 541). S. Nühret Ergun *Bektaşî Şairleri*'nde hece ve aruzla elli bir şiirini neşretmiş (s. 82-115), divanından seçmeler ise Hüseyin Hüsnü Erdikut'un *Edib Harâbî'nin Divanı* (İzmir 1950) ile Sefer Aytekin'in derlediği *Harâbî, Hayatı ve Değişleri* (Ankara 1959) adlı kitaplarda yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nühret [Ergun], *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 79-82; a.mlf., "Edib Harâbî", *Millî Mecmua*, X/109, İstanbul 1928, s. 1751-1753; Rauf Yekta, *Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1933, s. 153; Fikret Yürükoğlu, *Edib Harâbî, Hayatı ve Eserleri* (mezuniyet tezi, 1945), İÜ Ed.Fak. Ktp., nr. 1129; Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, s. 12; Vahit Lütfi Salcı, "Edib Harâbî", *YT*, nr. 78 (1938), s. 218-221; Rıza Tevfik Bölükbaşı, "Edib Harâbî Erenler", *Yeni Sabah*, nr. 2216, 21 Temmuz İstanbul 1944; H. Jansky, "Der Bektaşî - Dichter Edip Harabi", *WZKM* (1960), s. 87-98; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı'na Yeni Başışlanan Yazma Kitapların İndeks Kataloğu*, İstanbul 1991, I, 15; "Edib Harâbî", *TDEA*, II, 450-451.

ABDULLAH UÇMAN

EDİB MEHMED EMİN

(ö. 1801)

Osmanlı vak'anüvisi.

Midilli Nâzırı Ali Bey'in oğlu olup tahsili ve ilk görevleri hakkındaki bilgiler yetersizdir. 1763'te Erzurum Valisi İbrâhim Paşa'nın divan kâtipliğini yaptığı, daha sonra teşrifatî vekili olduğu bilinmektedir. Sâdullah Enverî'nin üçüncü defa vak'anüvisi tayin edilerek Sermas Koca Yüsf Paşa ile savaşta katılması üzerine 1787'de rikâb vak'anüvisi veya vak'anüvis vekili olarak İstanbul'daki olayları yazmakla görevlendirildi (Edib Mehmed

Edib
Mehmed
Emin'in
Tarih-i
Edib adlı
eserinin
ilk sayfası
(İÜ Ktp.,
TY, nr. 3220)

Emin, *Tarih*, vr. 55^a). Enverî'den sonra vak'anüvislik ikinci defa Vâsîf'a verilip onun ordu ile sefere gitmesi üzerine de daha önce III. Selim'e kadar İstanbul olaylarını yazan Edib, eksik kalan olayları kaleme almak için yeniden bu göreve tayin edildi (*İA*, XIII, 278). Önceki görevi devresinde 9 Cemâziyelâhîr 1202 - 10 Receb 1203 (17 Mart 1788 - 6 Nisan 1789) tarihleri arasındaki hadiseleri kaydeden Edib Efendi, ikinci memuriyeti sırasında 2 Receb 1203 - 26 Muharrem 1207 (29 Mart 1789 - 13 Eylül 1792) arası hadiselerini kaleme aldı. İkinci vak'anüvislik vazifesi sırasında 2 Mayıs 1792'de kendisine teşrifâtçılık hizmeti de verilmişti.

Edib Efendi'nin hayatından bahseden bütün eserler vefat tarihini 1216 (1801) olarak vermektedir. Cenazesi önce Fındıklı Perîzâd Hatun Camii hazîresine defnedilmişse de daha sonra oğlu Reisül-küttâb Süleyman Necib Efendi ve diğer yakınlarının mezarları ile birlikte Üsküdar Nuhkuyusu'na nakledilmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, III, 23). Ancak mezarı bugün mevcut değildir.

Eserleri. 1. *Tarih*. Edib Mehmed Emin'in vak'anüvis olarak kaleme aldığı, 1202-1207 (1788-1792) olaylarını içine alan tarihi onun en önemli eseridir. Edib tarihinde, müellifin rikâb vak'anüvisi olması sebebiyle İstanbul'a ve özellikle saraya dair tafsilât bulunmakta olup burada cereyan eden vak'aların hemen her türüne yer verilmiştir. Eserde III. Selim'in hatt-ı hümayun sûretleri, kaymakam paşaya hatt-ı hümayunu, Vâsîf Efendi'nin İspanya sefâretnâmesi gibi vesika metinleri de yer almaktadır. Devletin Rusya ile savaş halinde bulunması dola-

ısıyla İstanbul'a akseden savaş olayları birkaç satırda da olsa kaydedilmiştir. Ayrıca görev değişikliklerine, tayin ve azillere, ay ve güneş tutulması, sel felâketi gibi tabii hadiselere yer verilmiş ve tasvirler yapılmıştır. Malî hususlara da temas eden Edib bu konudaki sıkıntılar, başvurulan tedbirler, altın ve gümüş toplanması, ayarlanması üzerinde durmuş ve bunlara dair görüşler ile ri sürmüştür. Eserde I. Abdülhamid'in vefatından sonra bu hükümdarın saltanatı devrinde (1774-1789) görevde bulunan sadrazamlar, şeyhülislâmlar, nakîbûleşraflar, İstanbul kadıları ve kaptan-ı deryâlar listeleri halinde verilmiştir. Kıtaapta oldukça sade bir üslûp kullanılmıştır. Mevcut yazma nüshaları, düzenleniş ve ihtiva ettikleri mâlumat yönünden birbirinden farklı bir mahiyet arzeder. Bazı nüshalar her iki vak'anüvislik dönemi olaylarını içine almakta, bazıları ise sadece ilk veya ikinci döneme ait vak'aları ihtiva etmektedir. Her iki vak'anüvislik devrine ait hadiselerin tek cilt halinde toplandığı nüshalar İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 3220) ve Kahire'de (TK, nr. 178; bk. Babinger, s. 363) mevcuttur. Sadece birinci vak'anüvislik dönemi olaylarını ihtiva eden nüshalar Viyana Nationalbibliothek (nr. 1128; bk. a.g.e., s. 363), ikinci vak'anüvislik dönemi olaylarına ait nüshalarda Viyana'da (nr. 1129), Londra'da (British Museum, Or. nr. 9470, 6689) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paşa, nr. 464) bulunmaktadır. Bu sonuncu nüsha, başlığında "Teşrifâtî Nâim Efendi merhumundur" şeklindeki yanlış kayıt (TCYK, s. 200) sebebiyle Nâim Efendi'ye izâfe edilmiş ve kısmen bu adla Aziz Berker tarafından neşredilmiştir (TV, III, 70-80, 150-160, 230-240). Ahmed Vâsîf Efendi, 1208'de (1793-94) Enverî ile Edib tarihlerini yeniden telif ederek kendi ilâveleriyle birlikte bir cilt halinde III. Selim'e takdim etmiştir. Ahmed Câvid Bey tarafından da iktibas edilen eseri Ahmed Cevdet Paşa geniş ölçüde kaynak olarak kullanmış, aynı zamanda verdiği bilgileri yer yer tenkit etmiştir. Cevdet Paşa'nın Edib'i insafsızlık, garazkârlık, dalkavukluk ve her duyduğunu tahkik etmeksizin eserine almakla itham etmesi yanında (*Tarih*, IV, 135, 271, 320, 321) onun verdiği bilgilerden faydalanması ve o dönemi de kaleme alması, Edib'in eserini araştırmacıların ilgisinden uzaklaştırmıştır. Eserin "Teşrifâtî Nâim Efendi Tarihi" adıyla neşredilen kısmı 6 Zilhicce 1203 (28 Ağustos 1789) günü olayları ile kesilmektedir. 2. *Ravza-*

tü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem. Ahlâk ve âdâba dair Türkçe bir eserdir. Bir mukaddime, on üç kısım ve bir hâtimeden meydana gelen eserde muâşeretin önemi, cömertliğin Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağı, insanlarla güzel geçinmenin fazilet sahibi kişilerin özelliği olduğu, doğruluk ve dürüstlüğün hidayete ermeye sebep teşkil ettiği gibi bir takım dinî, ahlâkî tavsiyeler yer almaktadır. Ağır bir üslûpla kaleme alınan bu küçük eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 722, 2742; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1860). 3. *Divan*. Şairliğiyle de tanınan Edib Efendi'nin Nâbi ve Nedîm'in tesirinde kaldığı, özellikle mizahî ve mistik tarzda şiirler yazdığı belirtilmektedir (Fatin, s. 8). 1158 beyitten oluşan divanının bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Nâfiz Paşa, nr. 1508).

BİBLİYOGRAFYA :

Edib Mehmed Emin, *Tarih*, İÜ Ktp., TY, nr. 3220; a.m.f., *Divan*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1508; a.m.f., *Ravzatü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem*, İÜ Ktp., TY, nr. 2742; "Teşrifâtî Nâim Efendi Tarihi" (nşr. Aziz Berker), TV, III (1944), s. 70-80, 150-160, 230-240; Fatin, *Tezkire*, s. 8; Cevdet, *Tarih*, IV, 135, 271, 320, 321; Cemâleddin, *Âyine-i Zürefâ*, İstanbul 1314, s. 85-86; *Sicill-i Osmânî*, I, 317; *Osmanlı Müellifleri*, III, 23; Babinger (Üçok), s. 363; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1221; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1965, II, 30; TCYK, s. 200; Mehmed Gâlib, "Vak'anüvis Teşrifâtî Edib Efendi-Selim-i Sâlis'in Bazı Evâmir-i Mühimmesi", *TOEM*, II/8 (1329), s. 500; Bekir Kütükoğlu, "Vekâinüvis", *İA*, XIII, 278. SAİT YAVUZ

EDİB-i NİŞÂBÜRİ, Muhammed Taki

(محمد تقي آديب نيشابوري)

(1897-1976)

İrânlı âlim ve şair.

Nişâbur'un güneyinde Hayrâbâd köyünde doğdu. Kendisinden önce yaşayan ve Edib-i Nişâbûrî diye meşhur olan Şeyh Abdülcevâd'dan ayırt edilmek için "Edib-i Sâni" diye anılır. Afganistan'da kabile reisliği yapan ailesi daha sonra İran'a gelip yerleşmişti. Edib-i Nişâbûrî okuma yazmayı terzilik yapan babası Mirza Esedullah'tan öğrendi. On sekiz yaşına kadar babasının yanında çalıştı. Daha sonra babası onu Meşhed'e gönderdi, ancak hocasını beğenmediği için Nişâbur'a döndü. Bir süre tanınmış bir âlim olan dayısı Şeyh Muhammed Kedkenî'den ders aldıktan sonra Abdülcevâd Edib-i Nişâbûrî, Âgâ Büzürg Hekîm Şe-